

Марія НЕСТЕРОВА

кандидат філософських наук,
доцент кафедри управління,
інформаційно-аналітичної
діяльності та євроінтеграції
НПУ ім. М. П. Драгоманова

Ключові слова: вища освіта, когнітивні технології, соціальна згуртованість, трансверсальні компетенції.

У статті розглядається європейський досвід упровадження когнітивних технологій підвищення соціальної згуртованості в систему сучасної вищої освіти. Окрім упровадження принципів інклюзії, рівності в освіті, важливим фактором, що сприяє покращенню соціальної згуртованості, стабільності та єдності суспільства, є розвиток за допомогою освітніх когнітивних технологій трансверсальних компетенцій. Саме вони створюють умови для громадянського, публічного діалогу, ненасильницького типу комунікацій. Ці «навички XXI століття» є надзвичайно актуальними не тільки й не стільки для європейського суспільства, а й для нашої країни.

УДК 004.81:159.953.5:37.046.16

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTI В СИСТЕМУ ВИЩОЇ ОСВИТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

© Нестерова М., 2016

Постановка проблеми. Зараз Європа, як і Україна, зустрілася з надскладною проблемою гетерогенності суспільства, що може призвести до його розколу (тією чи іншою мірою) та соціокультурної нестабільності. Ця проблема була і раніше актуальною для Європи, тому що міграційні процеси в ній завжди були достатньо потужні. Але вона надзвичайно загострилася останнім часом через переселенців чи біженців, які постраждали внаслідок ведення бойових дій. В Україні ця проблема також, на жаль, стала надзвичайно гостро в останні два роки. За даними ПРООН, понад мільйон громадян України зараз набули статусу «внутрішньо переміщених осіб», а до них слід додати ще й учасників бойових дій, які також потребують допомоги в соціальній адаптації та інтеграції. Отже, в цьому напрямі вирішення проблеми нам потрібно повною мірою використовувати європейський досвід.

Ступінь розробки проблеми. Освіта та навчання є ключовими факторами у підтримці соціальної згуртованості та конкурентоспроможності в Європейському Союзі. Лісабонська стратегія та оновлена соціальна програма ЄС підтверджує, що освіта є одним із ключових елементів європейської

соціальної моделі [3]. Але сучасна проблема сепарації суспільства внаслідок проведення бойових дій (Україна) та лавиноподібної хвилі мігрантів (Європа) або переселенців (Україна) вимагає перейти на інший рівень розгляду освітніх стратегій у фокусі підвищення соціальної згуртованості.

Проблема підвищення соціальної згуртованості наразі вважається однією з найважливіших проблем, проголошених у документах, протоколах та інших робочих матеріалах Європейського Союзу. В соціальному плані в Європі чиняться певні важливі кроки для вирішення завдання подолання нерівності та сприяння соціальній згуртованості, але існуючі освітні відмінності ускладнюють цей процес. Отже, освіта може в цьому випадку виконати свою соціальну роль – надати певні стратегії, які б враховували інклюзію та гетерогенність сучасного суспільства. В ЄС вже є досвід подібних розробок, вони пріоритетні для європейського суспільства та достатньо добре фінансуються. Зокрема, фінансуються розробки саме освітніх стратегій, які б допомогли у вирішенні проблем соціальної згуртованості. Так, проект INCLUD-ED («Стратегії інтеграції та соціальної згуртованості в Європі від освіти») отримав 3,36 млн євро в межах тематичної програми «Громадяни та управління в суспільстві знань» шостої Рамкової програми ЄС (FP6), про що є інформація на офіційному сайті Європейської комісії.

Багато донорських організацій зараз проявляють інтерес до освіти для подолання можливих наслідків міжетнічної та міжнаціональної напруженості. У число цих організацій входять Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Європейський Союз, Рада Європи, Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Фонд Сороса і багато інших [3]. Більшість цих програм підтримують налагодження суспільного діалогу, у тому числі й через певні зміни в поведінкових патернах ризикогенних верств населення. Адже поведінка може бути і в соціально дозволених межах, але нетиповою для конкретної особи, фактично «зміненою». На формування поведінки впливає багато чинників, деякі з них вважалися раніше

незначними. Так, наприклад, чистота та відсутність написів на стінах, відсутність явних ознак громадських правопорушень підтримує правильні патерни поведінки, а навпаки, що більш критично, може призвести до негативних наслідків («ефект розбитих вікон»). Це означає, що відбувається фреймування поведінки правильно підібраними деталями соціальної реальності, фактично її побудованою картиною. Тому раціональне мислення, яке дає можливість ефективного управління своєю поведінкою, припускає певний рівень усвідомленості, розуміння подібних механізмів і, таким чином, захист від маніпуляцій. Одним із чинників, що послаблює спротив маніпуляції, є постійно зростаюча інформатизація нашого суспільства. Тому такими важливими стають інструменти підвищення когнітивної ефективності у сфері управління інформацією.

У педагогіці взагалі і в системі вищої школи зокрема досить активно розробляється проблема управління зростаючою кількістю інформації. Вочевидь, що ця проблема потребує не тільки методологічної рефлексії, а й певних технологій управління, інформаційних технологій. Інформаційні технології досить повно інтегровані в загальну систему технологій, що використовуються в навчанні, зокрема, у системі вищої освіти. Основним завданням когнітивної технології є створення умов для розуміння сприйнятої інформації, тобто формування інформаційної компетентності, під якою розуміється сукупність умінь використовувати інформацію (аналіз різних джерел, викладення змісту, висновків та ін.). Відповідно, це завдання полягає в управлінні процесом формування інформаційної компетентності.

Крім того, розвиток інформаційно-комунікативних технологій та глобалізаційні тенденції спричинили «формування нового цивілізаційного феномену – мережного суспільства: утворення й поширення у віртуальному просторі творчих об'єднань і колективів людей, які в такий спосіб досягають високої ефективності у спільній діяльності» [1, с. 13]. І сучасна освіта повинна відповісти на цей виклик формуванням необхідних компетенцій, адже саме необхідні освітні технології спроможні такі компетенції розвивати.

Когнітивні технології спільної групової пізнавальної діяльності вже досить давно, хоча й під іншим кутом зору, у фокусі розгляду дидактик та методистів освітньої сфери (Я. Бартецький, М. Виноградов, В. Котов та ін.). Проблема практичного застосування групового навчання стала предметом дослідження багатьох науковців та методистів (К. Бабанов, Д. Біда, Б. Житник, А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пометун та Л. Пироженко, В. Шарко, О. Ярошенко).

Постановка завдання. У складних соціоекономічних та геополітичних умовах, тобто в умовах цивілізаційних змін, роль освіти, зокрема вищої освіти, зростає. Перед нею постають виклики соціальної відповідальності за підготовку та адаптацію людей до гетерогенного, «розпорошеного» соціально-економічного середовища. Отже, у системі вищої освіти потрібно методологічно виокремити та розвинути певні компетенції, які були б основою для подальшої успішної діяльності в умовах складної соціальної реальності.

Розробка проблеми. Освіта, зокрема вища освіта, може сприяти соціальній згуртованості декількома способами. По-перше, вона повинна навчити соціальним «правилам гри»: тим, які регулюють міжособистісні і політичні дії. Вони складаються з соціальних і правових принципів (що лежать в основі високої громадянськості та зобов'язань політичних лідерів, патернів поведінки, очікуваної від громадян), а також наслідків неотримання цих принципів. По-друге, освіта може полегшити сприйняття складності питань, пов'язаних з історичними та глобальними поточними подіями і, таким чином, може підвищити ймовірність того, що людина буде бачити позиції інших, ніж тільки свою власну. Потретьє, навчаючи правилам гри у такій манері, можна виховувати толерантність і закласти основу для добровільної поведінки відповідно до соціальних норм [2]. Крім того, вона може подолати інформаційну, загальноосвітню нерівність, яка також заважає соціальній згуртованості.

В освітньому процесі, особливо на рівні вищої освіти, безумовно, важливо робити акцент на розвиток змістовного блоку мислення. Але якщо розглядати тільки процес наповнення інформацією, то ми можемо

досягти обізнаності, але не зможемо забезпечити розвиток операцій мислення, які ці знання породжують і дають змогу використовувати. Саме тому не вщухають суперечки про те, якою є роль освіти в XXI столітті, та що, насправді, можна вважати критеріями її якості [1]. Можна відмітити зростаючу стурбованість тим, що системи освіти на різних рівнях приділяють занадто велику увагу накопиченню «академічних» когнітивних компетенцій (класичних пізнавальних навичок) за рахунок більш невлесних і важко вимірюваних «неакадемічних» когнітивних навичок і компетенцій. Потрібен розвиток навичок та компетенцій в галузі ефективної комунікації з іншими людьми, інноваційного мислення, поваги до різноманіття та доквілля, вирішення конфліктів, роботи в команді, вирішення проблем тощо. Це важливо не тільки для того, щоб студенти належним чином були підготовлені до роботи. Володіння такими компетенціями є також важливим інструментом забезпечення майбутніх поколінь можливістю жити повноцінним і відповідальним життям у швидкозмінливому і взаємопов'язаному світі. Унаслідок недостатньої уваги до формування таких навичок і компетенцій в освіті можуть на постійній основі виникати проблеми в ряді галузей, що включають, наприклад: недостатню увагу до різноманітності, гетерогенності (у т.ч. соціально-економічної, етнічної та гендерної рівності), ігнорування екологічних проблем та відсутність інновацій і соціального підприємництва серед студентів [3]. Саме трансверсальні компетенції створюють умови для громадянського, публічного діалогу, ненасильницького типу комунікацій, врахування думки кожного учасника в процесі групового прийняття рішень. Ці «навички XXI століття» є надзвичайно актуальними не тільки і не стільки для європейського суспільства, а й для нашої країни.

Діалог потрібен не тільки для розвитку когнітивних компетенцій, зокрема, критичного мислення. У соціальному фокусі важливо, що тільки в діалоговому протистоянні викристалізуються погляди, формуються переконання, встановлюється позиція, особистісне бачення, яке робить можливим ненасильницьке спілкування носіїв

різноманітних позицій. Це потребує формування певного типу особистості, певного рівня розвитку трансверсальних компетенцій, зокрема, соціального інтелекту, у чому й полягає одне з найголовніших завдань освіти в актуальних умовах.

У розвитку трансверсальних компетенцій існує певний спектр когнітивних освітніх технологій, зокрема, у педагогіці, але більшість з них може бути надзвичайно ефективною в системі вищої освіти. Так, для системи вищої освіти можна також рекомендувати впровадження технологій колективної мисленнєвої діяльності (К. Вазіна), технологій навчального дослідження (Д. Левітас, М. Кларін) та технологій евристичного навчання (А. Хуторської). Слід зазначити, що більшість методик спрямовані на формування класичних когнітивних компетенцій, які є необхідною, але недостатньою умовою успішної діяльності в сучасних складних умовах.

Однак у час віртуалізації суспільства особливого значення набувають саме трансверсальні компетенції як фактор конкурентоспроможності в сценарії розвитку людства, який був змінений цифровою революцією і глобалізацією. Для того, щоб цей розвиток був ефективним, потрібно вміти створювати та розповсюджувати спільні сенси. Тому так важлива компетенція сенсовірна (здатність виявляти та утворювати смисли): вміння знаходити найглибші або найвагоміші сенси в спільній комунікації [4]. Це означає, що повинна бути компетенція синтезувати ключові моменти комунікації, які допомагають створити унікальний погляд, перш ніж приймати рішення.

Надзвичайно актуальним є розвиток компетенції, яку можна визначити як соціальний інтелект: вміння спілкуватися з іншими людьми, глибоко і безпосередньо, щоб виявляти і стимулювати потрібні реакції і взаємодії з ними. Це інший щабель розвитку емоційного інтелекту, який зараз вважається необхідним для суспільної взаємодії будь-якого характеру. Соціально-інтелектуальні люди вміють швидко оцінювати емоції оточуючих і адаптувати їх слова, тон і жести. Але, крім цього, розвинений соціальний інтелект – це ключова навичка спільної роботи та побудови відносин довіри, що необхідно для співпраці з групами

людей у різних контекстах, налагодження ефективного діалогу. У когнітивних практиках фасилітації, налагодження ненасильницької комунікації та суспільного діалогу відбувається формування цієї компетенції.

Загальний суспільний діалог в умовах гетерогенного етнічного середовища неможливий без навичок міжкультурної комунікації. Тому так актуальна міжкультурна компетенція: здатність діяти в різних культурних середовищах. Це не тільки зачіпає мовні навички, а й уміння адаптуватися до мінливих умов, здатність виявляти і реагувати на нові контексти. Також важливою компетенцією є раціональне (критичне) мислення: уміння трансформувати великі обсяги даних в абстрактні концепції і розуміти міркування, засновані на цих даних. Оскільки кількість даних, яка у нас збільшується в геометричній прогресії, потребує значно більшого рівня розвитку обчислювальних навичок мислення для того, щоб осмислити цю інформацію. Упродовж теми інформатизації суспільства слід зазначити, що важливою компетенцією є управління інформацією (когнітивний самоменеджмент): здатність критично оцінювати та розробляти контент, який використовує нові форми засобів масової інформації, з наступним їх використанням для переконливої комунікації. Це означає також, що потрібно вміти виробляти та зберігати свою власну позицію в умовах інтенсивного медійного впливу. На жаль, саме медійний контент часто сприяє сепарації, ворожнечі, а не соціальній згуртованості, єдності суспільства.

Для того, щоб можна було ефективно співпрацювати не тільки у віртуальних об'єднаннях, а й у реальних проектних та технічних групах, потрібно вміти «домовлятися», і не тільки в соціально-психологічному плані. Саме мова спільної праці є найбільш сприятливою для порозуміння. Але в нинішніх умовах розвинених дисциплін та розгалужених конкретних технологій потрібні додаткові навички для професійної комунікації. Тому окремо можна виділити потребу в когнітивних освітніх технологіях розвитку такої трансверсальної компетенції, як міждисциплінарність (міжпредметність): здатність розуміти концепції з різних дисциплін, співпрацювати в міждисциплінарних

складних проектах. Це означає, що потрібно мати глибокі знання не тільки в одній галузі, але ще й мати змогу спілкуватися мовою широкого спектру дисциплін. До того ж, це означає можливість і цікавість виходити за межі формальної освіти та навчатися впродовж всього життя. На основі цієї компетенції здійснюється неперервна освіта або освіта впродовж життя (long life learning). В європейській практиці саме концепція неперервної освіти вважається одним із найважливіших інструментів соціальної адаптації та інтеграції різних соціальних груп (від дітей-біженців до пенсіонерів).

Є ще багато пов'язаних з цією здатністю інших компетенцій, які також потрібно впроваджувати та розвивати в системі вищої освіти. До них можна віднести й управління когнітивним навантаженням, і дизайн мислення, і віртуальну взаємодію, і адаптаційне мислення, і ще інші компетенції, які полегшують соціальні комунікації [4]. Всі вони вирішують завдання ефективної відповіді на сучасні цивілізаційні виклики суспільства знань. У сучасних умовах заклади вищої освіти вже не домінують у сфері виробництва знань, але вони продовжують грати важливу роль, поєднуючи знання та громадянство [2, с. 29]. І система освіти повинна формувати свідомий вплив на суспільство знань неринковими засобами. Вирішенням цього завдання є виокремлення та розвиток за допомогою ког-

нітивних освітніх технологій надзвичайно важливих у ХХІ столітті трансверсальних компетенцій, за допомогою яких може бути підвищений рівень загальної соціальної згуртованості, об'єднаності суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах складної соціально-економічної ситуації завжди підвищується потреба в ефективній спільній взаємодії, що неможливо без певного рівня соціальної згуртованості. Враховуючи європейський досвід, у цьому напрямі можуть бути перспективними саме освітні технології. Соціальна роль освіти підвищується, підвищується і її відповідальність за адаптацію до складного проблематизованого середовища. Соціальний аспект освіти пов'язаний передусім із упровадженням принципів рівності у сфері освіти. Але, крім цього, важливим фактором сприяння соціальної згуртованості, стабільності та єдності суспільства є розвиток за допомогою освітніх когнітивних технологій трансверсальних компетенцій. Саме вони створюють умови для громадянського, публічного діалогу, ненасильницького типу комунікацій, врахування думки кожного учасника, зокрема, у процесі групового прийняття рішень. Ці «навички ХХІ століття» є надзвичайно важливими для нашої країни, отже, імплементація європейського досвіду та його впровадження в систему вищої освіти України є актуальним, хоч і складним, завданням.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кремень В. Г.** Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / Василь Григорович Кремень // Європейські педагогічні студії / Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи ; ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова) [та ін.] – Вип. 5–6. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 13–21.

2. **Delanty G.** The University and Cosmopolitan citizenship / Gerard Delanty // HIGHER EDUCATION IN THE WORLD 3/ Higher Education: New Challenges and Emerging Roles for Human and Social Development. Global University Network for innovation. – N. Y., 2008. – 374 p.

3. Social Cohesion and Education – Background: Social Cohesion and Development, Social Functions of Education – Schools, Public, School, and Rights [Electronic resource]. – Access mode : <http://education.stateuniversity.com/pages/2428/Social-Cohesion-Education.html>

4. Ten transversal key competences [Electronic resource]. – Access mode : <https://blog.jobfraternity.com/2015/07/20/ten-transversal-key-competences/>

REFERENCES

1. **Kremen V.H.** Problems of the quality of Ukrainian education in the context of modern civilization changes / Vasyl Hrygorovych Kremen // European pedagogical studies/Association of Rectors of Pedagogical Universities in Europe ; ed. board V. Andrushchenko (head) [and others]. – Issue 5–6. – K. : Publishing house of the National Pedagogical Drahomanov University, 2015. – P. 13–21.